

Творча спадщина Олексія Дмитровича Бутовського

Сергій Бубка¹, Марія Булатова²

АННОТАЦІЯ

В статті отражені результати дослідницької та практичної діяльності Національного олімпійського комітету України та Олімпійської академії України по відродженню творчого насліддя видатного спеціаліста в області фізичного виховання і спорту та видного громадського діяча, соратника П'єра де Кубертена – Олексія Дмитровича Бутовського.

Ключевые слова: А. Д. Бутовський, творческое наследие, физическое воспитание, первый состав Международного олимпийского комитета.

SUMMARY

The article presents the results of research and practical activities of the National Olympic Committee of Ukraine and the Olympic Academy of Ukraine to revive the creative heritage of the outstanding expert in the field of physical education and sport and a prominent public figure, an ally of Pierre de Coubertin – Olexei Butovsky.

Key words: Olexei Butovsky, creative heritage, physical education, first composition of the International Olympic Committee.

Одним із найважливіших проєктів, реалізованих Національним олімпійським комітетом України спільно з Олімпійською академією України за підтримки Міжнародного олімпійського комітету, є дослідницька та організаційна діяльність, спрямована на відродження творчої спадщини генерала О. Д. Бутовського – видного вченого у сфері фізичного виховання і спорту та видатного громадського діяча – соратника П'єра де Кубертена.

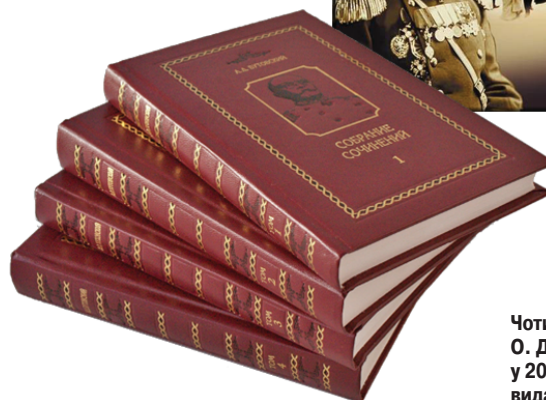
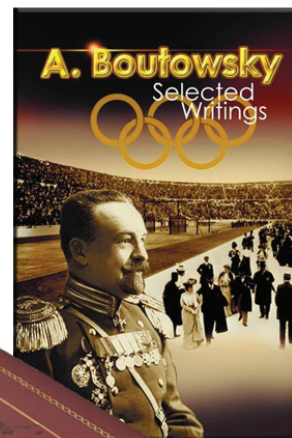
У результаті реалізації цього проєкту в 2006 р. у Полтаві, на батьківщині О. Д. Бутовського, було відкрито пам'ятник нашому видатному співвітчизнику і у 2009 р. в Києві видано практично повне чотири томне зібрання його праць.

Нижче наведено звернення до читачів цього зібрання праць О. Д. Бутовського від президента Національного олімпійського комітету України Сергія Бубки та

Олексій Дмитрович Бутовський

від президента Олімпійської академії України Марії Булатової, а також текст передмови до згаданого видання.

Чотири томне зібрання творів О. Д. Бутовського, видане у 2009 році, та англomовне видання

ЗВЕРНЕННЯ ДО ЧИТАЧІВ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО ОЛІМПІЙСЬКОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ С. Н. БУБКИ

Минуло 170 років від дня народження Олексія Дмитровича Бутовського – нашого видатного співвітчизника, чий вагомий внесок у теорію, методіку і практику фізичного виховання та у відродження олімпійського руху важко переоцінити.

У 90-ті роки XIX століття Бутовський був серед тих діячів із різних країн, яких П'єр де Кубертен – ініціатор відродження Олімпійських ігор сучасності – залучив до тісної співпраці задля реалізації такої масштабної ідеї й досягнення вельми значущої мети. І цей вибір Кубертена був аж ніяк не випадковим. Адже на той час, коли барон Кубертен познайомився з генералом О. Д. Бутовським, Олексій Дмитрович уже був досвідченим високоєрудованим фахівцем у галузі фізичного виховання, який, спираючись на глибоко досліджений та узагальнений ним світовий досвід і вітчизняні реалії, вніс ґрунтовні пропозиції до розвитку фізичного виховання і спорту й чимало зробив для практичного виконання цих теоретичних розробок – як у військовій сфері, так і у цивільних навчальних закладах.

Генерал Бутовський увійшов до сформованого у 1894 році на конгресі у Парижі першого складу Міжнародного олімпійського комітету, в якому працював з 1894 до 1900 року. Як член МОК Олексій Дмитрович у 1896 році був присутнім на I Олімпійських іграх в Афінах. Він був не просто глядачем, а, всебічно осмисливши все пов'язане з ними, виклав свої враження, думки і висновки у змістовній книзі «Афины весной 1896 года», найцікавішій, але далеко не єдиній у багатогранній творчій спадщині О. Д. Бутовського.

Так сталося, що дворянське походження й успішна військова кар'єра Олексія Дмитровича у Російській імперії згодом призвели до дуже тривалого замовчування у вітчизняній історіографії яскравого життя і плідної діяльності О. Д. Бутовського або ж хіба що короткого та побіжного його згадування, що зовсім не відповідало масштабам особистості цієї людини і значущості зробленого ним.

Із здобуттям Україною незалежності сталися значні зрушення у різних сферах її життя та діяльності, у тому числі й у галузі фізичного виховання та спорту. І це не могло не торкнутися такої важливої і необхідної для

Президент НОК України Сергій Бубка

держави справи, як відновлення у суспільній свідомості інформації про тих видатних вітчизняних діячів, чії імена раніше були незаслужено забуті.

Враховуючи всі згадані обставини, Національний олімпійський комітет, підтриманий Міжнародним олімпійським комітетом, вважав за потрібне зробити все можливе, аби відновити справедливість щодо світлої пам'яті Олексія Дмитровича Бутовського, який народився і виріс на Полтавщині. Зокрема, побачили світ кілька його творів. А у 2006 році в Полтаві було відкрито пам'ятник Бутовському. З нагоди 170-річчя з дня народження О. Д. Бутовського Національний олімпійський комітет України провів у 2008 році серію творчих зустрічей та наукових конференцій, присвячених життю і діяльності Олексія Дмитровича.

Найбільш значущою та вагомою подією з тих, що приурочені до 170-річного ювілею О. Д. Бутовського, стала підготовка і видання пропонованого максимально повного чотиритомного зібрання його творів, ініційоване і здійснене Національним олімпійським комітетом України спільно з Олімпійською академією України за відчутної підтримки Міжнародного олімпійського комітету.

Аналіз змісту творів, зібраних у цьому чотиритомнику, свідчить, що Бутовського цікавила не лише проблематика розвитку фізичного виховання, спорту й олімпійського руху, а й дуже широке коло питань, що стосуються сфери виховання взагалі та різних аспектів освіти, культури, історії тощо.

Тож сподіваємося, що всебічне ознайомлення не лише фахівців фізичного виховання і спорту, а й широкої читацької аудиторії з великою й цікавою творчою спадщиною

О. Д. Бутовського сприятиме формуванню у підрастаючого покоління почуття національного патріотизму, вихованню відданості справі й високого професіоналізму, яскравим уособленням чого Олексій Дмитрович був – і залишився назавжди – у нашій історії.

ЗВЕРНЕННЯ ДО ЧИТАЧІВ ПРЕЗИДЕНТА ОЛІМПІЙСЬКОЇ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ М. М. БУЛАТОВОЇ

На сучасному етапі розвитку історії, багатому на різні знаменні події, створення Національного олімпійського комітету України та його вихід на олімпійську арену як самостійного суб'єкта олімпійського руху викликали природну зацікавленість до історії олімпійського спорту в Україні, до людей, з іменами яких пов'язані славетні його сторінки.

Цілком зрозуміло, що особлива увага приділяється соратнику засновника олімпійського руху сучасності П'єра де Кубертена генералу Олексію Дмитровичу Бутовському, який стояв біля джерел створення Міжнародного олімпійського комітету, був присутнім на Iграх першої Олімпіади в Афінах.

Нині ця сторона діяльності О. Д. Бутовського – нашого співвітчизника, уродженця квітучої Полтавщини, діяльність якого пройшла в столиці Російської імперії Санкт-Петербурзі, де він дослужився до звання генерал-лейтенанта та обіймав посаду генерала для особливих доручень, відома досить добре. Значно менше відома діяльність Олексія Дмитровича Бутовського як фахівця у галузі освіти і виховання, теорії і методіки фізичного виховання в освітніх закладах. У бібліотеках України нам вдалося віднайти лише кілька невеликих публікацій О. Д. Бутовського, виданих наприкінці XIX – на початку XX століття. Вивчення змісту цих робіт переконало нас у тому, що творча спадщина О. Д. Бутовського у галузі освіти й виховання, особливо у тих частинах, що стосуються фізичного виховання в цивільних і військових навчальних закладах, заслуговує на те, щоб спробувати повернути її у сферу наукового обігу й педагогічної діяльності.

Національний олімпійський комітет України й Олімпійська академія України розпочали роботу з пошуку й вивчення праць О. Д. Бутовського з метою висвітлити його внесок не лише у створення Міжнародного олімпійського комітету і відродження Олімпійських ігор, а й у теорію і практику фізичного виховання і спорту – сфери, з якою була пов'язана більша

Президент Олімпійської академії України
Марія Булатова

частина його діяльності. Ця робота виявилася дуже складною. Досить лише відзначити, що навіть у бібліотеці Російського державного університету фізичної культури, спорту і туризму нам удалося віднайти лише кілька невеликих публікацій. Довелося звернутися до Російського державного архіву, архівів військового відомства Росії, фондів багатьох бібліотек Санкт-Петербурга, Москви, архіву МОК та бібліотеки Олімпійського музею в Лозанні, розшукати нащадків О. Д. Бутовського, котрі, як виявилось, проживають у Санкт-Петербурзі й Києві. На щастя, ця робота виявилася дуже плідною – і сьогодні із впевненістю можна говорити про те, що ми змогли віднайти всі книги, які збереглися, статті та методичні матеріали О. Д. Бутовського, а також шість невідомих раніше його листів до барона П'єра де Кубертена та до одного з його однодумців – шведського генерала Віктора Балька, що дозволило довести їхню загальну кількість до тринадцяти.

Коли ми вивчили, узагальнили й систематизували всі основні праці О. Д. Бутовського, то були дуже вражені: адже ніхто у світі протягом усього XIX століття і перших п'ятнадцяти років XX століття так глибоко і всебічно не вивчив і не виклав історію формування найефективніших систем фізичного виховання – англійської, шведської, французької, німецької. І зробив це О. Д. Бутовський настільки професійно, сумлінно і дохідливо, що, наприклад, книгу «Система шведской педагогической и военной гимнастики» перекладено й видано в Швеції. Ініціатива цього видання належала знаменитому Королівському гімнастичному центральному інституту – закладу, який протягом майже століття формував теоретичні і методичні основи шведської гімнастики,

котра завоювала всесвітнє визнання й розповсюдилася в різних країнах, у тому числі і в Росії.

Фундаментальними виявилися і праці О. Д. Бутовського в галузі теорії і методики фізичного виховання у системі освіти – у цивільних і військових навчальних закладах, що дає достатньо підстав вважати О. Д. Бутовського одним із найбільших фахівців світу XIX – початку XX століття, котрі є основоположниками теорії і методики фізичного виховання.

Чотири томним виданням творів О. Д. Бутовського ми робимо його творчу спадщину набутком фахівців, які працюють у сфері освіти і виховання, фізичної культури і спорту, а також широкого кола громадськості, зацікавлених у відновленні історичної справедливості щодо пам'яті наших видатних співвітчизників.

Ми із вдячністю відзначаємо внесок тих спеціалістів і організацій, які своєю увагою і працею заклали підвалини для підготовки пропонованого увазі читачів зібрання творів О. Д. Бутовського, сприяли збиранню фактичного матеріалу, його літературній обробці, оформленню і виданню.

ПЕРЕДМОВА ДО ЧОТИРИТОМНОГО ВИДАННЯ «СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ» О. Д. БУТОВСЬКОГО

У світовій та вітчизняній історії зустрічаються чисельні приклади того, що революція у будь-якій країні поряд із деякими позитивними результатами, як правило, несе народу цієї держави страждання та втрати. Не став, на жаль, винятком у цьому відношенні і збройний переворот в Росії, здійснений більшовиками у жовтні 1917 року, що у подальшому мав назву у радянській історіографії та пропагандистській літературі часів СРСР «Велика Жовтнева соціалістична революція». Встановивши в країні тоталітарний і жорсткий комуністичний режим, ця революція призвела у подальшому до багатьох згубних подій, серед яких – громадянська війна з її величезними людськими втратами та розпадом економіки, «класова боротьба з ворогами всередині країни», що викликала репресії, що принесли, як і колективізація села, незчисленні жертви. Все це відбувалося на фоні утвердження комуністичною владою в СРСР нової ідеології, що спростувала всі попередні історичні та моральні цінності, а на заміну необ'єктивно підносила в абсолют та посилено пропагувала зовсім інші, вигідні

цьому режиму ідеали, постулати та персоналії. У перші роки радянської влади з країни змушені були емігрувати багато відомих діячів культури, науки і техніки – представників інтелектуальної еліти країни і нації, а їхні імена ще довгі роки в СРСР замовчувалися, або й повністю викреслювалися зі скрижалей історії.

Несправедливою була доля до багатьох видатних вітчизняних діячів, у тому числі й до Олексія Дмитровича Бутовського. Генерал-лейтенант російської армії О. Д. Бутовський – виходець із дворян, не вступав у жодні конфлікти з владою у царській Росії й успішно просувався вгору сходами кар'єри, проте залишився «чужим елементом» для нового більшовицького режиму, котрий сповідував ідеологію «диктатури пролетаріату». Незважаючи на його вагомні заслуги в теорії і практиці фізичного виховання й активну участь у відродженні сучасного міжнародного олімпійського руху, ім'я Олексія Дмитровича Бутовського на довгі роки потрапило у забуття і навіть не згадувалося у навчальній, науковій та методичній літературі з фізичного виховання, фізичної культури і спорту, що видавалися в СРСР у 1920–1950-ті роки. Підґрунтям теорії і практики фізичного виховання, фізичної культури і спорту проголошувалися ідеологічні постулати «вчення Маркса–Енгельса–Леніна–Сталіна», а саме фізичне виховання орієнтувалося в СРСР не на насущні потреби людей і не на зміцнення їхнього здоров'я, а на підготовку людських мас до праці та оборони.

У нинішніх, принципово інших історичних умовах, коли в Україні, що здобула в 1991 р. державну незалежність, суспільство намагається бережно ставитися до власних

Послужний список генерала О. Д. Бутовського

джерел, до своєї історії і до тих непересічних особистостей наших співвітчизників, які своєю працею по праву заслужили славу, почесні й повагу нащадків, актуальним стало і питання висвітлення життя й діяльності таких людей, як О. Д. Бутовський. Саме прагненням заповнити й виправити те, що було породжене несправедливістю минулого, усвідомленням масштабності й значущості творчої спадщини Олексія Дмитровича, були мотивовані ініціатива Національного олімпійського комітету України, Олімпійської академії України, Національного університету фізичного виховання і спорту України та їхні спільні зусилля, підтримані Міжнародним олімпійським комітетом, підготувати й видати праці О. Д. Бутовського, котрі побачили світ наприкінці XIX – на початку XX століття. Реалізація цієї ініціативи дозволила підібрати та упорядкувати праці Олексія Дмитровича, що знаходяться у фондах бібліотек України і Росії, а також ті, які розрізнено представлені у різних вітчизняних та зарубіжних джерелах, в тому числі в ряді журналів, в Олімпійському музеї й архіві МОК в Лозанні (Швейцарія), у бібліотечних фондах військових навчальних закладів Санкт-Петербурга і в архіві Міністерства оборони Росії. У штаб-квартирі Міжнародного олімпійського комітету зберігаються деякі праці О. Д. Бутовського, перекладені англійською й німецькою мовами, що свідчить про високу оцінку МОК творчого спадку нашого співвітчизника.

За останні роки в Україні й Росії з'явилися публікації про наукову та практичну діяльність О. Д. Бутовського. Йому, наприклад, присвячено один з розділів глави «О некоторых пионерах российского спортивного и олимпийского движения» у книзі Олександра Суника «Российский спорт и олимпийское движение на рубеже XIX–XX веков» (2004 р.). В яскравій плеяді піонерів і засновників російського спортивного й олімпійського руху, – пише відомий учений, доктор педагогічних наук, професор О. Б. Суник, – фігура Олексія Дмитровича Бутовського посідає одне з ключових місць. У галузі фізичного виховання О. Д. Бутовський проявив себе як багатогранний діяч, учений і практик: історик, теоретик, методист, організатор і керівник навчальних центрів із підготовки спеціалістів у сфері фізичного виховання. Своїми працями Бутовський значною мірою сприяв формуванню наукових основ фізичного виховання, і його по праву варто визнати першим вітчизняним істориком, теоретиком, соціологом спорту.

Можна також згадати книгу «Олексій Дмитрович Бутовський» (В. В. Драга, М. Д. Зубалій), яка вийшла в Україні в 2006–2007 рр. за підтримки НОК України.

Проте ці книги, як і деякі інші публікації, не охоплюють всієї творчості О. Д. Бутовського, а тому й не дають про нього повного уявлення.

Олексій Бутовський народився 9 червня (за старим стилем) 1838 року в П'ятигірцях – одному із містечок Лубенської волості Полтавського повіту (нині це Лубенський район Полтавської області України) в сім'ї дрібнопомісних дворян. Його дитинство пройшло в родовому маєтку батька в Пелехівщині – селі в Кременчуцькій волості Полтавського повіту (нині це Глобинський район Полтавської області).

У родині Бутовських батьки спонукали дітей до читання різної художньої та іншої літератури й сприяли їх потягу до знань. Різномісне домашнє виховання Олексій продовжив під час навчання у пансіоні в Полтаві, а 1849 р. був прийнятий до Петровсько-Полтавського кадетського корпусу.

По закінченні навчання в кадетському корпусі, отриманні звання унтер-офіцера й проходженні військової практики у Дворянському полку в Санкт-Петербурзі 18-річний Олексій Бутовський отримав своє перше офіцерське звання: йому надали звання прапорщика лейб-гвардії Павлівського полку. У тому самому році Бутовський вступив на теоретичне відділення Миколаївської інженерної академії, а 1858-го року припинив навчання та був за розпорядженням керівництва направлений на службу до знайомого йому з дитячих та юнацьких років Петровсько-Полтавського кадетського корпусу – на посаду репетитора фортифікації та інших військових наук, набувши таким чином протягом 1858–1861 рр. свого першого досвіду педагогічної діяльності.

У подальшому (1862–1865 рр.) Олексій Бутовський служив в армії, отримав військово-ві звання підпоручика (1862 р.) і поручика (1863 р.), брав участь у бойових діях у Польщі і за виявлену хоробрість був нагороджений орденом Святої Анни 4-го ступеня. У 1865-му Бутовський – уже у званні штабс-капітана – командує ротою, а 1869 р. отримує звання капітана і нагороджується орденом Святого Станіслава 2-го ступеня.

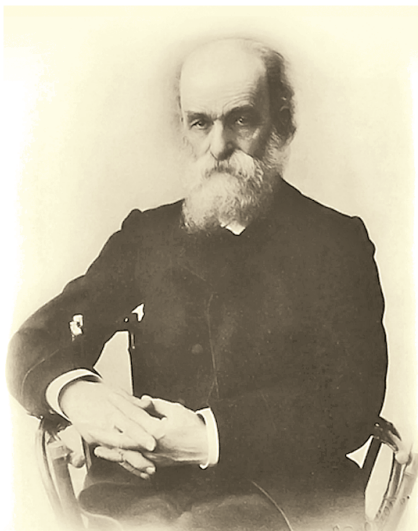
Надалі Бутовський залишає стройову службу, завершує перерване раніше навчання в Миколаївській інженерній акаде-

мії та отримує диплом про вищу військову освіту.

У 1871 р. його направляють до російської столиці, де було затверджено на посаду офіцера-вихователя 1-ї Санкт-Петербурзької військової гімназії, потім – уже у званні підполковника (1872 р.) – продовжує службу в тому самому військовому закладі. У 1873 р. Олексія Дмитровича нагороджують орденом Святого Станіслава 1-го ступеня, а в 1876 р. – орденом Святої Анни 2-го ступеня.

Із 1877 р. Бутовський служить помічником інспектора класів у 3-й Санкт-Петербурзькій військовій гімназії. У 1878 р. йому присвоєно звання полковника, а в 1879 р. його нагороджують орденом Святого Володимира 4-го ступеня. У тому самому військовому закладі, котрий 1882 р. було перейменовано в Олександрівський кадетський корпус, Олексій Бутовський продовжує служити на своїй попередній посаді. У 1886 р. його призначають ротним командиром, а в 1887 р. він був відзначений ще однією нагородою – орденом Святого Володимира 3-го ступеня.

У середині 70-х років XIX ст. Військове міністерство Росії, очолюване Д. О. Мілютиним, зайняте організацією гімнастичних вправ у військових частинах, дійшло висновку про необхідність підготовки учителів гімнастики і наприкінці 1874 року запропонувало відомому вченому П. Ф. Лесгафту поїхати в зарубіжне відрядження для ознайомлення з постановкою даної роботи в інших країнах, після чого, з урахуванням набутого досвіду, організувати в Росії гімнастичні курси для офіцерів. Лесгафт прийняв пропозицію – і навесні 1875 р. виїхав у перше таке відрядження, в ході якого побував у Німеччині (в Пруссії, Саксонії, Баварії, Баден-Вюртемберзі), у Швейцарії, Франції, Австрії, Швеції, Данії, Нідерландах і Великій Британії. Влітку 1876 р. він здійснив друге зарубіжне відрядження, під час якого відвідав Францію, Швейцарію та Італію. На основі матеріалів, зібраних під час цих відряджень, Лесгафт повинен був, як попередньо обумовлювалося, не пізніше кінця 1876 р. подати військовому відомству Росії не лише звіт про ці поїздки, а й керування (тобто практичні рекомендації) до використання в Росії зарубіжного досвіду з гімнастики (передусім – для військового відомства). Проте П. Ф. Лесгафт, зайнявшись підготовкою своєї книги, не поспішав виконувати доручення Головного Управління військових навчальних закладів, яке у лютому

П. Ф. Лесгафт (1837–1909)

1881 р. (більше ніж через чотири роки) нагадало Петру Францевичу про його обов'язок. Ще кілька років тривало безплідне листування між Лесгафтом і військовим відомством. Нарешті весною 1885 р. військовим урвався терпець і вони, відмовившись від послуг Лесгафта, почали підшукувати іншого спеціаліста, який зміг би виконати дане завдання. Забігаючи наперед, відзначимо, що у другій половині 80-х – першій половині 90-х років XIX ст. із аналогічним завданням військового відомства з вивчення й узагальнення зарубіжного досвіду у згаданій сфері успішно справився О. Д. Бутовський.

Після вбивства терористами-народовольцями царя Олександра II 1 травня 1881 р. на російський престол вступає Олександр III, і в ряді міністерств відбуваються серйозні зміни в керівництві. Військового міністра графа Д. О. Мілютіна змінив генерал П. С. Ванновський, який, будучи стурбованим низькою якістю організації й методики фізичної підготовки в російській армії взагалі і в військових навчальних закладах зокрема, вважав за необхідне закрити гімнастичні «Курси Лесгафта» при 2-й військовій гімназії та доручив полковнику Бутовському організувати інші курси гімнастики. У результаті цього доручення взаєморозуміння та співпраця Олексія Дмитровича з відомим ученим у галузі фізичного виховання П. Ф. Лесгафтом, який вів ці курси, не відбулося.

У грудні 1886 р. полковника Бутовського переводять до Головного Управління військово-навчальних закладів (ГУВНЗ), де він служить чиновником для особливих доручень II класу (1889 р.), деякий час по тому –

I класу (1890 р.), а в жовтні 1891 р. йому надають звання генерал-майора і в 90-х роках XIX ст. він обіймає посаду генерала для особливих доручень (у подальшому йому було надано звання генерал-лейтенанта).

У 1888 р. О. Д. Бутовський (ще у званні полковника) Головним Управлінням військово-навчальних закладів був призначений членом комісії для розробки питання про викладання військової гімнастики у цивільних навчальних закладах та організації позакласних занять фізичними вправами у кадетських корпусах. Так Олексій Дмитрович – уже в досить солідному 50-літньому віці, маючи за плечима багатий досвід військово-педагогічної роботи, – починає новий етап своєї діяльності, присвячений вивченню та практичній розробці різних проблем фізичного (чи, як тоді говорили, тілесного) виховання.

У другій половині 80-х – на початку 90-х років XIX ст. за завданням Головного Управління військово-навчальних закладів О. Д. Бутовський неодноразово виїжджав до багатьох західноєвропейських країн – Великобританії, Австрії, Італії, Німеччини, Франції, Швеції, Данії, Бельгії, де займався вивченням зарубіжного досвіду фізичного виховання і фізкультурної освіти (чому значною мірою допомогло володіння Бутовським кількома іноземними мовами), з тим, щоб, узагальнивши цей досвід, використати найкраще з нього в Росії.

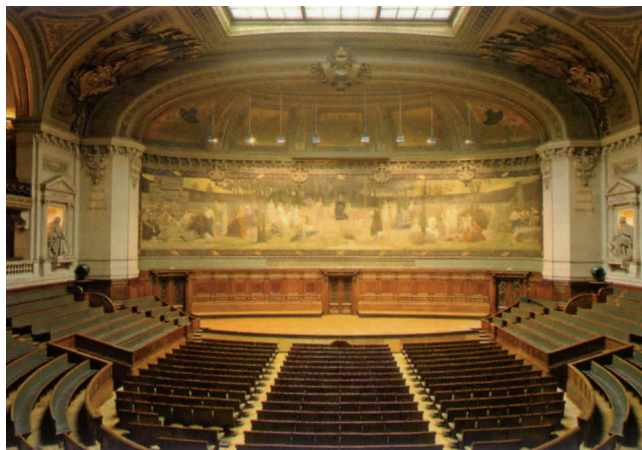
Повернувшись додому після одного зі своїх відряджень, О. Д. Бутовський відзначив, що у багатьох країнах проблеми фізкультурної освіти знаходять розуміння й підтримку у вищих колах влади, а в Росії цим питанням не приділяється належної уваги. Ці думки і результати відряджень знайшли відображення в працях «Швед-

ская педагогическая гимнастика» (1897), «Система шведской педагогической гимнастики» (1899), «Воспитание и телесные упражнения в английских школах» (1915) та ін.

Під час поїздки до Франції О. Д. Бутовський ознайомився з роботами таких французьких спеціалістів, як завідувач лабораторії фізіологічної станції в College de France Жорж Демені і доктор Фернан Лагранж, та їхніх колег. Ось що писав Бутовський: «Стан питання про тілесні вправи у Франції характеризується двома видатними напрямками: 1) намаганням звільнитися у педагогічній гімнастиці від рутини і побудувати цей розділ тілесних вправ на нових засадах; 2) прагненням розвивати в середовищі шкільної молоді вправи, що мають спортивний характер».

У своїх працях П. Ф. Лесгафт дуже негативно ставився до спорту взагалі, в тому числі і до спорту у навчальних закладах. Він не визнавав і «снарядної» гімнастики, виступаючи проти використання в ній будь-яких гімнастичних снарядів. На думку Лесгафта, фізичні вправи варто давати тільки для розвитку ніг, але не рук, оскільки, мовляв, давати навантаження вправами на руки не можна, тому що вони (руки) призначені для виконання тонких робіт (таких, як письмо, шиття тощо). І ще одна принципова помилка Лесгафта: він розглядав теорію застосування тілесних вправ, ґрунтуючись на анатомічних основах, лише стосовно техніки виконуваних вправ, тоді як його зовсім не цікавив вплив вправ на функціональну діяльність організму та окремих його систем.

Ми віддаємо належне діяльності такого видатного вченого, як П. Ф. Лесгафт, який багато зробив за своє життя, але зіставляємо його та О. Д. Бутовського для того, щоб порів-

Головна аудиторія нової Сорбонни. Тут 23 червня 1894 р. було прийнято рішення про відродження Олімпійських ігор у сучасних умовах й засновано МОК, до першого складу якого було обрано О. Д. Бутовського

Члени першого Міжнародного олімпійського комітету на засіданні в Афінах (1896 р.): сидять (від правого) П'єр де Кубертен, Дімітріус Вікелас, Олексій Бутовський; стоять (від правого) Віллібальд Гебхард, Іржі Гут-Ярковський, Ференц Кемень, Віктор Бальк

нюючи їх, краще зрозуміти Олексія Дмитровича – особистість настільки ж велику, але яка багато в чому різнилась від того, що було характерним для Петра Францевича.

Відштовхуючись від сказаного, навряд чи можна погодитися з думкою, якої дійшов О. Б. Суник в уже згадуваній нами книзі «Російський спорт и олимпийское движение на рубеже XIX–XX веков» (2004 р.), розглядаючи проблемну ситуацію «Бутовський і Лесгафт». Даний автор робить таке резюме: «Можна лише гадати, як виграла б сфера фізичного виховання в Росії, якби такі особистості, як Бутовський і Лесгафт, співпрацювали». Із подібними твердженнями важко погодитися, оскільки О. Д. Бутовського і П. Ф. Лесгафта, які б співпрацювали, просто неможливо уявити: занадто вже несхожі вони були і за науковим вітоглядом, і за своїми людськими якостями, і у ставленні до колег.

Для О. Д. Бутовського як фахівця більш цікавими, привабливими, вартими уваги виявилися ті із зарубіжних систем фізичного виховання, для яких були характерними невимуженість та незалежність їхньої побудови та функціонування, передусім англійська система, яка суттєво відрізнялася у цьому плані від більш жорсткої (і до того ж з явно вираженою воєнізованою спрямованістю) німецької системи фізичного виховання. У зв'язку з цим викликає здивування той факт, що генерал Бутовський – людина, яка багато років свого життя віддала службі в різних ланках структури військового відомства,

могла побачити у фізичному вихованні набагато ширші сфери застосування і можливості практичного використання, ніж лише у допризвільній підготовці молоді, що буда орієнтована на завдання майбутньої військової служби.

Такі погляди Олексія Дмитровича, незважаючи на те, що минуло з того часу 120 років, і нині багато в чому лишаються актуальними. З цієї точки зору праці О. Д. Бутовського, в яких аналізуються та порівнюються різні зарубіжні системи фізичного виховання, було б дуже корисно прочитати й усвідомити тим, хто в Україні визначає спрямованість вітчизняної системи фізичного виховання і масового спорту. Адже, на жаль, у цих сферах Україні в спадок від СРСР дісталися ті принципи системи фізичного виховання, які у колишньому Радянському Союзі базувалися на комплексі «Готовий до праці та оборони» (ГПО), а нині на тестах й інших нормативах, вельми далеких від насущних завдань зміцнення здоров'я населення країни й особливо – її підростаючого покоління.

У 1890 р. О. Д. Бутовському було доручено організувати в Санкт-Петербурзі «Тимчасові літні курси для підготовки офіцерів-вихователів кадетських корпусів», до функцій яких входило управління фізичним навчанням кадетів. Олександр Дмитрович протягом шістнадцяти років завідував цими курсами і був основним їх викладачем, читаючи слухачам лекції з історії, теорії і методики тілесних вправ.

Протягом ряду років О. Д. Бутовський добивався створення в Росії такого навчального закладу, який би готував учителів фізкультури. Він розробив відповідний проект, і в 1909 р. ідею Олексія Дмитровича було (хоч і не в повному обсязі) втілено в життя у відкритій в Санкт-Петербурзі Головній гімнастично-фехтувальній школі, де Бутовський читав лекції слухачам-офіцерам.

Під час однієї зі своїх зарубіжних поїздок Олексій Дмитрович Бутовський познайомився з видатним спортивним діячем із Франції П'єром де Кубертенем, який тоді був захоплений ідеєю відродження Олімпійських ігор і з цією метою налагоджував контакти і співробітництво в різних країнах з тими, хто підтримував такі ідеї та наміри. Велика ерудиція й освіченість Олексія Дмитровича, його глибокі знання найважливіших наукових і прикладних проблем фізичного виховання і спорту привернули увагу Кубертена, а цим пояснюється те, чому ініціатор відродження Олімпійських ігор запропонував Бутовському взяти участь у підготовці до установчого конгресу та включив його у перший склад Міжнародного олімпійського комітету, до якого входили сам Кубертен, грек Вікелас, француз Калло, швед Бальк, угорець Кемень, американець Слоен, англієць Гебхард та інші видатні діячі того часу.

Генерал Бутовський як член МОК приїхав в Афіни у 1896 р., де був присутнім на Іграх I Олімпіади. Свої враження та аналітичні роздуми про них і про обстановку навколо цього історичного заходу Олексій Дмитрович у подальшому виклав у досить цікавій публікації «Афины весной 1896 года» – мабуть у найвидатнішій праці із багатогранної творчої спадщини Бутовського, де він виявив неабиякий талант публіциста.

Ознайомлення зі змістом цього невеликого за обсягом творчого доробку вражає дивовижними аналітичними здібностями О. Д. Бутовського, які ґрунтуються на високому рівні освіченості й культури, котрі дозволили йому з дивовижною чіткістю побачити на дуже обмеженому матеріалі перших Олімпійських ігор сучасності велику кількість процесів та явищ, які у подальшому проявлялися в усій історії сучасного олімпійського спорту.

Підкреслюючи, що Ігри Олімпіади в Афінах «пройшли з грандіозним, можна сказати, з винятковим успіхом», О. Д. Бутовський відзначив їхнє велике значення для формування національного самоусвідомлення і па-

Перший Міжнародний олімпійський комітет в Афінах (стоїть – третій від правої – О. Д. Бутовський) з кронпринцем Константином – головою оргкомітету Перших міжнародних Олімпійських ігор (сидить у центрі) та принцями Ніколасом і Георгом

тріотизму, для розвитку міста-організатора Ігор та міжнародного співробітництва, підвищення ролі фізичного виховання і спорту у житті людей. Оцінив Бутовський і роль олімпійських змагань як ариени вияву і вивчення «моральної і фізичної енергії» людини. На думку О. Д. Бутовського Іграм сприяли популяризація великої кількості видів спорту та рухової активності, будівництво різних спортивних споруд та арен.

Не обминув він увагою і питання згуртування всіх верств грецької нації, включаючи короля та його родину, навколо олімпійських урочистостей, бажаючи зробити їх не лише національним, а й міжнародним святом, ареною об'єднання людей усіх країн.

Особливий інтерес викликали у Бутовського атлети – учасники Ігор – як приклад для молоді, їхні дивовижні фізичні та моральні якості, що виявилися у фізичних вправах, і абсолютно неймовірні у звичайному житті скромність і комунікабельність. Відзначив Бутовський і вплив на особистість атлета національних рис і особливостей виду спорту, яскраво показав, як розвиток спорту і ставлення до нього в різних країнах визначає поведінку атлетів, рівень їхньої майстерності та досягнень.

Не обминув увагою Олексій Дмитрович і проблеми, що виникли уже в ході Ігор і мали політичний характер. Це і намагання деяких представників засобів масової інформації принизити Грецію як країну, нібито не здатну проводити Ігри, і спроби бойкоту Ігор з боку німців у зв'язку з тим, що ідея проведення Олімпіади належала французам, а з боку

бельгійців – із причини шкоди в педагогічному відношенні та багато іншого.

Членом Міжнародного олімпійського комітету для Росії О. Д. Бутовський був кілька років – з 1894 р. по 1900 р. Олексій Дмитрович доклав чимало зусиль для того, щоб ініціювати розвиток олімпійського руху й олімпійського спорту в Росії, проте неодноразово наражався на байдужість чиновників та досить прохолодне сприйняття тодішнім російським суспільством закликів до практичної реалізації олімпійських ідей в країні. Це, судячи зі всього, остудило ставлення Бутовського до даної сфери його діяльності і до подальшої співпраці в МОК (що простежується і в переписці Олексія Дмитровича з П'єром де Кубертенем).

Олексій Дмитрович плідно працював до самої старості. В останні роки життя він повністю втратив зір. Автобіографічні праці «Прекратившийся род», «В родном гнезде» та деякі інші він диктував своїй дружині Ганні Василівні.

Помер О. Д. Бутовський на 79-му році життя 25 лютого (за старим стилем) 1917 р. у Петрограді, де і похований.

Плідна діяльність нашого співвітчизника у відродженні сучасного олімпійського руху є добрим прикладом для ниніш-

нього покоління спортсменів, тренерів, усієї спортивної спільноти.

Нашадки пам'ятають свого талановитого земляка і пишаються ним. 14 жовтня 2006 р. у Полтаві відбулося відкриття пам'ятника О. Д. Бутовському. Ця знаменна подія стала завдяки Національному олімпійському комітету України, його президенту Сергію Бубці та полтавським державним і громадським організаціям, за підтримки МОК і особисто його президента Жака Рогге.

Ще одним пам'ятником Олексію Бутовському покликано стати і нинішнє чотири-томне видання його творів.

У першому томі увазі читачів пропонується добірка творів О. Д. Бутовського, в яких проаналізовано й опрацьовано досвід фізичного виховання в деяких зарубіжних країнах: «Телесные упражнения во Франции» з чотирма тематичними розділами – «Военная гимнастика и фехтование», «Нормальная школа гимнастики и фехтования», «Школьная гимнастика», «Школьный спорт» – та висновками (робота побачила світ 1893 року); «Система шведской педагогической и военной гимнастики» – з одинадцятьма тематичними розділами та висновками (1903 р.); «Воспитание и телесные упражнения в английских школах» – з оди-

Президент НОК України, член виконкому МОК, олімпійський чемпіон Сергій Бубка із школярами біля пам'ятника О. Д. Бутовському у Полтаві

Конференція, присвячених життю і діяльності Олексія Бутовського

надцятьма тематичними розділами та висновками (1915 р.).

У другому томі зібрано праці О. Д. Бутовського, присвячені історії зародження та розвитку фізичної освіти від давніх та середніх віків до нового часу. Серед цих праць, які узагальнюють вітчизняний та зарубіжний досвід, а також погляди самого автора, роботи про мету і засоби фізичної освіти, методику тілесних вправ і про тілесні вправи як предмет викладання, про загальні правила їх викладання та про якісні властивості вправ, методику гімнастики та вправи з рухомими снарядами та на нерухомих снарядах тощо. У цей том включено і «Наставление для производства гимнастических упражнений в гражданских учебных заведениях» (десять глав) з докладними конкретними рекомендаціями та рисунками, що ілюструють виконання тих чи інших вправ.

Третій том містить праці О. Д. Бутовського, в яких розглядаються різні аспекти фізичної підготовки, орієнтовані на потреби російської армії та військових навчальних закладів країни. Це фундаментальна робота

«Наставление для обучения войск гимнастике и полевая гимнастика», що містить як загальні положення, так і конкретні рекомендації та вправи (з ілюстраціями), а також «Проект инструкции для преподавания танцев в кадетских корпусах», «Опыт руководства для обучения плаванию в кадетских корпусах», «Проект организации подвижных игр как отрасли физического образования в кадетских корпусах», «Проект инструкции для обучения пению и музыке в кадетских корпусах», «Заметки о военной гимнастике» (з кресленнями), «Телесные упражнения и внеклассные занятия в кадетских корпусах», «Упражнения и занятия, имеющие отношение к физическому воспитанию в наших кадетских корпусах», «Война и военный быт в работах Калло и его современников» (йдеться про батальну тематику в офортах відомого французького художника-графіка XVII ст.). До книги входять і публікації, присвячені міжнародним конгресам з фізичного виховання, зокрема – такі роботи Олексія Дмитровича, як «Вопросы физического воспитания и спорта на международном кон-

грессе в Брюсселе летом 1905 года» (він увійшов в історію як III Олімпійський конгрес) та «Вопросы школьной гигиены и физического воспитания на международных конгрессах в 1910 году» (включаючи міжнародний конгрес зі шкільної гігієни в Парижі 2–7 серпня 1910 р. та міжнародний конгрес з фізичного виховання в Брюсселі 10–13 серпня 1910 р.).

До четвертого тому упорядниками включено докладний «Послужный список генерала А. Д. Бутовского» та кілька різних за тематикою груп праць. Одна з цих груп праць містить роботи Олексія Дмитровича, об'єднані олімпійською спрямованістю, це передусім «Афины весной 1896 года». Ще одна група праць наочно ілюструє різнобічність інтересів О. Д. Бутовського, це, зокрема, «Обучение письму и почерку», «О школьном товарищеском суде», «Ручной труд и телесное развитие», «Новые методы в воспитании» та ін. Також четвертий том містить цікаві й колоритні, з великою кількістю живих деталей, спогади Олексія Дмитровича «В родном гнезде. Летопись рода Бутовских» і «Годы моего учения в Петровско-Полтавском кадетском корпусе». Упорядники також включили до цього тому листи О. Д. Бутовського до П'єра де Кубертена та Віктора Балька.

Маємо надію, що ознайомлення з цим чотиритомним зібранням творів О. Д. Бутовського, яке заповнить прогалини в уявленнях людей про нього, допоможе читачам самим зробити об'єктивні висновки про багатогранну самотню особистість Олексія Дмитровича, краще осягти фундаментальну значущість його праць, які мають історичну цінність для фізичного виховання і спорту й на сучасному етапі. Думаємо, що багато цікавого могли б почерпнути із праць О. Д. Бутовського і спеціалісти Міністерства освіти і науки України, які формують та реалізують вітчизняну систему фізичного виховання, а також ті, хто в різних навчальних закладах займається фізичною підготовкою кадрів для відповідних сфер.

¹Національний олімпійський комітет України, Київ, Україна
president@noc-ukr.org

²Олімпійська академія України, Київ, Україна
dr.bulatova@gmail.com